

Įvadas

ŽMOGAUS KLAUSIMAS

O profondeurs! faut-il encore l'appeler l'homme?

Victor Hugo

I Ką gi iš tikrųjų mes norime šiandien pasakyti žodžiu *žmogus*? Apie ką kalbame gindami žmogaus teises ar studijuodami žmogaus mokslus? Mes ne tik neturime jokio aiškaus atsakymo į šį klausimą, bet ir nežinome, kuria kryptimi ir kaip imtis tai tirti. Žinoma, Žmogaus pilna kalba ir raštija; tiesą pasakius, žmonija šiandien atrodo tik milžiniška burna, pompastiškai ir be paliovos kartojanti Žmogaus vardą. Bet ar įsijautusi skanduoti šį vardą ji pasidomi, ką šlovina? Anaiptol. Be abejo, vienas kitas nori išsiaiškinti, ką iš tikrųjų reiškia šis visuotinis neaiškus šauksmas. Tačiau kaip? Žmonės nebeturi gairių, kurias teikė senosios valdžios įstaigos. Žinoma, jie džiaugiasi, kad demokratinė santvarka suteikia žmogui laisvę manyti apie save, ką tik nori, bet jie, be abejo, neranda, kad religija, kuri baudėsi atskleisti žmogaus likimą, mūsų klimato juostoje, taip sakant, išsikvėpė. Kartu jie mato, kad pati filosofija savo įtaigiausiomis ir paveikiausiomis formomis iš esmės nusigrėžė nuo šio klausimo. Žmogaus vardas viešpatauja dabartinei žmonijai savo gniuždančia ir visur esančia valdžia, bet turbūt niekada nuo Homero laikų nebuvo taip menkai ištirto klausimo, kaip klausimas, kas yra žmogus.

Esant tokiai nežinia ir tokiai skubai, kylą dvi pagundos. Kaip visada, kai dvasia nežino, ko griebtis, randasi du impulsai – vienas yra drąsa, kitas –

bailumas. Tad mes pasiklysimė nuo pat pirmo žingsnio, jei susivilioję tariamu klausimo lengvumu ir pasitikėdami savo jėgomis liepsime sau: drįskime žinoti! Taigi užduokime iš naujo ir su naujomis išgalėmis, pasinaudodami visomis šiandien turimomis žiniomis, klausimą, kokia yra žodžio *žmogus* reikšmė. Tačiau mes ne mažiau klysimė, jei, pabūgę tyrimo objekto apimties ir jo trikdančio artumo, iš naujo imsimės domėtis, kas buvo pasakyta esmingiausio, reikšmingiausio šiuo klausimu per visą žmonijos istoriją. Noras imtis klausimo čia ir dabar nepaiso istorijos, jos priežastingumą, genealogijos, jos klodų ir pasmerkia atsakymą gražios šiandienos ir dabartinių žinių savivalei, bet kliautis istorija, vadinasi, laukti atsakymo iš niekad nesibaigiančio tyrimo ir iš tiesų atmesti klausimą. Taigi, jei ir kliovimasis istorija, ir nesidomėjimas ja yra vienodai pragaištingi, atrodo, kad dorybės kelias, svetimas tiek arogancijai, tiek bailumui, yra itin siauras ir kupinas sunkumų. Šis kelias dingsta nuo pat pirmo žingsnio, nes pastarasis turi nuvesti mus arba į istorinį tyrimą, arba už jo ribų, pavyzdžiui, į mokslą.

Šis pirmasis žingsnis turbūt todėl yra ne mums, kad jis jau už mūsų. Mes jau per toli nuėję. Šiuolaikinę žmoniją kurtinantis mūsų nekantrumo šauksmas buvo prastas patarėjas; šiandien kažkas dirbtinai šurkštus glūdi tokia natūraliame klausime: kas yra žmogus? Iš tikrųjų žodis *žmogus* neišvengiamai siejasi su homerišku epitetu *šiuolaikinis*. Mes jį atmetėme manydami, kad pasieksime dalyko esmę, bet eidami kitu keliu. *Šiuolaikinis žmogus*, visa ko viršūnė ir istorijos pripažintas viešpats, tikras karalių karalius, bet taip pat ir savas bei artimas kiekvieno draugas, yra pirmasis mūsų vedlys į savęs pažinimą, į žmogaus pažinimą. Mums pirmiausia derėjo paklausti: kas yra *šiuolaikinis* žmogus?

Bet tyrimo eiga verčia mus suklusti. Esame pakankamai „pamokyti“, kad suvoktume, jog klausdami, kas yra *šiuolaikinis* žmogus, užkertame kelią pirmajam klausimui, kas yra *žmogus*? Kaip iš tiesų turėtume klausti to, ką esame numatę klausti ir ką vis dėlto paliekame užnugaryje. Beje, pirmasis klausimas netenka reikšmės. Jeigu „žmogus“ apibrėžia save ir apibrėžia mus kaip šiuolaikinius žmones, tada daugiau nebekyla žmogaus klausimas arba mūsų daugiau nebedomina, – jis turi tik „istorinę“ reikšmę. Mes bent jau žinosime, kas yra šiuolaikinis žmogus! Bet netgi tai

netikra, nes negalėdami užduoti klausimo, kas yra žmogus, mes visą laiką abejosime, ar šiuolaikinis žmogus iš tikrųjų yra žmogus. Čia, žinoma, sveikas protas sukyla arba galbūt nusišypso: aš gerai žinau, kad esu žmogus, – sako jis. Sveikas protas visada gerai žino tai, ką žino, vadinasi, ir tai, kas yra žmogus. Nelaimė, tai nesukliudė jam manyti arba apsimesti, kad tiki, jog kuriamas „naujas žmogus“, kai ketvirtadalį žmonijos valdė pats nežmoniškumas. Dvasiniame gyvenime nepakanka įsignybti sau, kad būdrautum. Teisybę pasakius, mes keliamo du klausimus, kurie priklauso vienas nuo kito ir anuliuoja vienas kitą. Galima sakyti, jog tai yra būtina, ir neįmanoma, kad būti žmogumi ir būti šiuolaikiniu žmogumi yra tas pats.

II Šiuolaikinė filosofija gyva šia negalimybe; ji teigia ją. Ji daro esminį skirtumą tarp žmogaus ir šiuolaikinio žmogaus ir remiasi juo. Nuo ankstesnės filosofijos arba turbūt tiesiog nuo filosofijos, kurios horizontas yra „žmogus“, ją skiria kaip tik tai, kad ji mąsto ir trokšta šio skirtumo. Pagal šių dienų filosofiją šiuolaikinis žmogus, tai yra žmogus, išaugęs iš „nebrandaus amžiaus“, už kurį pats atsakingas¹, apibrėžia save per savimonę. Atstumas arba skirtumas tarp žmogaus – sakykime, iki šiuolaikinio žmogaus, arba tradicinio žmogaus, arba tiesiog žmogaus, – ir šiuolaikinio žmogaus, tarp savimonės buvimo ir jos nebuvimo, – yra toks didelis, jog, šiuolaikinės filosofijos požiūriu, iš esmės yra neįmanoma vartoti tą patį žodį. Žmogus, kaip gyva ir mąstanti rūšis, kaip protingas gyvūnas, žmogus, kaip prigimtis ir substancija, turi užleisti vietą kitai būtybių rūšiai. Beje, pastarasis terminas itin netinkamas: jei „žmogus“ apibrėžia save kaip rūšį ir gentį pagal rūšinį skirtumą, tasai, apie kurį kalbėsime, nuo šiolei save apibrėžia visai kitaip²;

¹ Kantas I. Atsakymas į klausimą „Kas yra švietimas?“ // *Filosofijos istorijos chrestomatija: Naujieji amžiai [I]*. – Vilnius: Mintis, 1987, p. 423–428.

² „Dasein ist daher nie ontologisch zu fassen als Fall und Exemplar einer Gattung von Seiendem als Vorhandenem“ (Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, § 9).

jei „žmogus“ paprastai buvo apibrėžiamas kaip „esąs šis“ ar „esąs tas“ arba tiesiog „esąs“, tai šiuolaikinis žmogus nebegali būti apibrėžtas kaip „esąs“ su koku nors apibūdinimu arba be jo. Šiuolaikinė filosofija galų gale turėjo atmesti visus žodžius ir posakius, kurie turėjo prasmę klasikinėje filosofijoje ir kurie buvo vartojami ir vis tebevartojami kasdienėje kalboje, ji netgi atvirai atmetė patį žodį *žmogus*: ji kalba apie savimone, dvasią, valdžios troškimą, būti sau arba *Dasein*. Napatartina, nors tai ir vilioja, tyčiotis iš šiuolaikinių filosofų, kad jie kuria naują žodyną, perdirba ir naujaip interpretuoja senąjį. Tradicinė būtis, substancijos, genties ir rūšies kalba neišreiškia to skirtumo; priešingai, ji nurodo arba, taip sakant, inkorporuoja tai, kieno atžvilgiu, palyginti su kuo, yra apibrėžiamas skirtumas, apie kurį kalbama: ką reiškia būti šiuolaikiniam.

III Pastaraisiais šimtmečiais viskas buvo apibūdinama kaip „šiuolaikiška“: žemdirbystė, menas, religingumas, pramonė, visuomenė. Nebuvo nieko, kas negalėtų gauti šio pažymimojo ir dažniausiai šlovinančio šią skirtybę epiteto! Vis dėlto ką bendro turi kreslo forma, mechanizuotas vynuogių derliaus rinkimas ir papročių laisvė, o juk visi šie dalykai yra vadinami „šiuolaikiniais“? Ar šis būdvardis prarado reikšmę? Norint susitaikyti su tokia išvada, reiktų atmesti tą neaiškų, bet stiprų, tiesiog neįveikiamą jausmą, kuris verčia mus vartoti šį būdvardį ir suprasti jį kaip reiškiantį būtiną ir netgi svarbiausią mūsų patirties dalį; mes tikrai žinome arba veikiau instinktyviai ir, taip sakant, neklytamai jaučiame, ką reiškia būti šiuolaikiniam.

Nėra nė vieno iš mūsų, netgi paties reakcingiausio, netgi labiausiai nesutaikomo „šiuolaikinio pasaulio“ prieš, kuris nuolat nepatirtų palaimos būdamas šiuolaikinis ir tai suvokdamas. Šios karčiai saldžios palaimos jausmas, galbūt daugiau ar mažiau saldus, daugiau ar mažiau kartus, niekada nepalieka mūsų: būdami šiuolaikiniai mes jaučiamės pranašesni už savo pirmtakus.

Ne todėl, kad laikytume save protingesniais ar doresniais, ar apskritai gabesniais už juos; mes netgi nuoširdžiai gėrimės jų gabumais ir

dorybėmis. Mes mielai pripažįstame savo menkumą stovėdami priešais Partenoną arba priešais Šartro katedrą. Bet netgi šitaip nusižeminę mes suvokiame ir jaučiame slaptą malonumą, kad esame šiuolaikiniai. Ką daugiau žinome, kuo pranašesni esame už kokį atėnietį ar Šartro gyventoją? Niekuo, išskyrus tai, kad esame šiuolaikiniai ir tai žinome.

Mes esame šiuolaikiniai, vadinasi, esame „istoriniai“. Atėnietis arba Šartro gyventojas gali pasižymėti pranašesniu „didingumu“ arba „kūrybine galia“, pranašesniu „grožio pojūčiu“, bet jiems trūksta šio mums būdingo jausmo, šio supratimo, kuris padaro mus šiuolaikinius, jiems trūksta to jausmo ir to supratimo, kad yra istoriniai, kad gyvena istorijoje, kad kvėpuoja Istorijos gaivale. Tas, kuris vieną kartą pajuto šį jausmą, o mes jį turime visi, yra paženklintas ir visada bus šlovingas, nors ir būtų labai kuklus.

Supratimas, kad esame „istoriniai“, jausmas, kad gyvename istorijoje, kaip žmogui (palikime jam čia jo senąjį vardą) būdingame gaivale, yra svarbiausias ir, ko gero, keisčiausias šiuolaikinės patirties aspektas. Juk ką gi iš tiesų patiriame pajutę šį jausmą? Pirmiausia, ar tai jausdami mes tikrai ką nors „patiriame“? Ar būti šiuolaikiniam, būti istoriniam, tiesą sakant, yra „patirtis“? Žinoma, kaip supratimas ir kaip jausmas tai lydi ir nuspalvina kiekvieną „įprastinę“ arba „prigimtinę“ patirties sritį, bet ar tai sudaro tikrą patirties sritį, ar tai atveria originalų patirties arba gyvenimo turinį, kaip tai daro religija, menas, meilė, visuomeniškumas arba paprasčiausiai sportas? Iš tiesų, jei gyvename istorijos gaivale, jei žmogus yra „istorinė esybė“, mes turime manyti, kad istorijos patirtis yra pati giliausia ir aiškiausia. Šiuolaikinės filosofijos įsitikinimas kaip tik toks³.

³ Žr. Raymond Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire* IV dalies 3-ą skyrių; ir M. Heidegger, *op. cit.*, § 6 in princ., ir § 7 in fine, taip pat ir jo 1922 m. birželio laišką Karlui Jaspersui veikal: Martin Heidegger/Karl Jaspers. *Briefwechsel 1920–1963*, Frankfurt am Main, Klostermann/Piper, 1990, p. 27.

Tolesniuose šios knygos puslapiuose aš gvildensiu, kokiais keliais šiuolaikinė filosofija priėjo šią išvadą. Bendresniais bruožais panagrinėsiu, kaip supratimas, kad esi šiuolaikinis, pakeitė supratimą, kad esi žmogus, ar jis padidino, ar aptemdė žmogaus pažinimą. Čia man rūpi šiuolaikiškumo požiūriu įvertinti ir visų pirma aprašyti pagrindines Žmogaus fenomeno apraiškas. Tokio aprašymo vertė priklauso nuo to, kaip tiksliai aprašomas šis Fenomenas, kurio teisėju bus skaitytojas. Jam tenka pareiga spręsti.

I DALIS. Šiuolaikinio
žmogaus savimonė